

Na strokovnem posvetovanju slovenskih knjižničarjev, ki je bilo od 4.—6. oktobra 1968 v Radovljici, je podpisani imel referat Delovna povezava slovenskih študijskih knjižnic. V njem je skušal načeti nekatere probleme, katerih razrešitve bi utegnile koristiti slovenskemu bibliotekarstvu, znanosti in kulturi. Referat se je glasil takole:

Ena izmed dobrih lastnosti našega družbenega sistema je gotovo ta, da smo se otresli togega, direktivnega centralizma, in to na različnih področjih družbenega življenja. Avtonomnost družbenih celic spodbuja njihovo iznajdljivost in ustvarjalnost. Vendar pa se javlja nova tendenca zavestnega povezovanja celic z istega ali sorodnega področja, da bi se delo usklajevalo, racionaliziralo, posebno pa uspešneje prilagajalo najnovejšim izsledkom znanosti in ekonomskim nujnostim. To povezovanje na višji stopnji, ta zavestna želja in potreba po načrtovanju, izhajajočem iz spoznanja o njegovi nujnosti, če hočemo v današnjem svetu kaj doseči hitreje, bolj racionalno, bolj poglobljeno, se mi zdi potrebna tudi za slovenske študijske knjižnice.

Resnica je, da slovenskih študijskih knjižnic ne povezuje nobena organizacijska in delovna shema, če seveda izvemem vezi z republiško matično službo. Te pa so predvsem tehnično registracijskega, manj pa znanstveno-organizacijskega značaja. Zato bi rad posnel današnjo situacijo slovenskih študijskih knjižnic in poskusil nakazati možnosti, da bi se stanje preuredilo v prid slovenskemu bibliotekarstvu, posredno pa slovenski znanosti in kulturi.

Ko govorimo o tipu študijske knjižnice na Slovenskem, običajno mislimo na študijsko knjižnico v Mariboru. Iz domoznanske knjižnice, ki jo je zasnovalo leta 1903 ustanovljeno Zgodovinsko društvo, se je po prvi svetovni vojni s pritegnitvijo drugih fondov razvila v splošno znanstveno knjižnico s poudarkom na domoznanstvu.

Duhovni obraz je mariborski študijski knjižnici dal njen ravnatelj prof. Janko Glazer. O vsebini in vlogi študijskih knjižnic je zapisal tele misli:

1. za nastanek znanstvene pokrajinske knjižnice daje domoznanstvena tradicija pristojnega okoliša ugodno in plodno podlago, ker je delo obeh sorodno in podobno usmerjeno, tako da lahko na to tradicijo naveže in se iz nje razvije;

2. pokrajinska knjižnica, ki je nastala iz domoznanstvene tradicije, postane zaradi ciljev navadno sama dejavnik domoznanstvenih prizadevanj, s tem da zbira in daje v uporabo domoznanstveno literaturo in tako domoznanstvena prizadevanja še bolj pogloblja in jih pospešuje.

Mariborska študijska knjižnica je bila glede na zasnovo Zgodovinskega društva in Glazerjevo oblikovanje izrazito pokrajinska knjižnica, saj je prvenstveno zbirala domoznansko literaturo, ki se je tikala ozemlja historične Štajerske, kjer so živeli in živijo Slovenci. V obdobju med vojnoma pa se je tej osnovni usmeritvi pridružilo še formiranje knjižnih fondov celotne slovenske lepe književnosti, pa tudi

slovenske znanstvene literature, ki je bila povezana z osnovno domoznansko smerjo. Tuja literatura v mariborski študijski knjižnici je pretežno pomenila znanstveni aparat, ki je omogočal globlje obravnavanje domoznanstva. Vsebinska osnova mariborske študijske knjižnice je bila torej humanistična.

Po osvoboditvi je bilo v splošnem ustvarjalnem zagonu in novi organizaciji slovenskega kulturnega prizadevanja sproženo vprašanje ustanovitve več študijskih knjižnic na Slovenskem. Vzglede za to je gotovo bila predvojna mariborska študijska knjižnica, kakršno je ustvaril prof. Janko Glazer. Vendar so v ustanovitveni uredbi slovenskega ministrstva za prosveto št. 3622/2 z dne 10. septembra 1945 že močni elementi, ki pomenijo prehod s humanistične zasnove. Uredba določuje študijskim knjižnicam tele namene:

1. nuditi oblastvom in ustanovam okrožja priročno knjižnico, društvom pa pripomočke za kulturno delo;

2. dajati znanja žejnim sredstva za izobraževanje in znanstveno delovanje;

3. zbirati slovstveno, zgodovinsko in narodopisno tiskano in rokopisno gradivo, ki se tiče okrožja.

S to uredbo je bilo določeno, da se ustanovijo študijske knjižnice na sedežih okrožij v Mariboru, Celju in Novem mestu.

Iz uredbe je razvidno, da so bile študijske knjižnice prvenstveno ustanovljene za neposredno živo uporabo predvsem politične literature, nato za splošno izobraževalno in znanstveno delo, medtem ko je bilo domoznanstvo potisnjeno na konec. Kakor že gledamo na ta vrstni red, ki je pač izhajal iz takratnih političnih potreb, moramo ugotoviti, da so bile študijske knjižnice zamišljene kot neposredno, živo, sodobno pomagalo, manj pa so bile usmerjene v minulo.

Drugo, kar je treba poudariti, je to, da sta območje historične slovenske Štajerske pokrili dve študijski knjižnici: mariborska in celjska — in da je ta razbremenila mariborsko. Hkrati pa se je s tem že odprl problem poseganja v zbirateljsko območje in problem podvajanja. Pred mariborsko študijsko knjižnico se je pojavilo vprašanje, ali naj še nadalje ustvarja knjižne fonde po dotakratnih svojih merilih ali pa se s celjsko študijsko knjižnico dogovori o razdelitvi območij. Vendar to vprašanje v praksi ni bilo akutno, saj ni prišlo v poštev pri slovenski knjižni produkciji, ker sta jo obe knjižnici dobivali po uredbi o obveznih primerkih. Prva dilema o delovni razmejitvi med študijskimi knjižnicami pa se je le pojavila.

Druge slovenske študijske knjižnice so bile ustanovljene kasneje, skoraj vse (z izjemo Raven) na sedežih teritorialnih enot, ki so nastale iz okrožij, — na okrajih: v Kopru, Novi Gorici, Kranju, Murski Soboti in Ptuj.

S spreminjanjem teritorialno-upravnih enot se je delovno območje prvih po osvoboditvi ustanovljenih študijskih knjižnic (Maribor, Celje, Novo mesto) že močno spremenilo, še bolj pa, ko so bili odpravljeni okraj in so za večino slovenskih študijskih knjižnic prevzele skrb občin-

ske skupščine, na katerih ozemlju delujejo. Ni pa se omejilo na občinske meje domoznansko zbirateljsko območje teh študijskih knjižnic, marveč je obdržalo po inerciji, po historičnem občutku, bolj ali manj ustaljene norme.

Če razčlenimo ta kratki prikaz, ugotovimo, da današnje slovenske študijske knjižnice nimajo natančno odmerjenega teritorialnega območja, za katero bi zbirale domoznansko knjižno in rokopisno gradivo, vendar moramo domnevati, da v tem pogledu prekrivajo celotni slovenski prostor znotraj naše republike.

Seveda pa moramo pregledati še nekaj faktorjev, ki so spreminjali in še spreminjajo pomen, delovni obseg in območni vpliv posameznih slovenskih študijskih knjižnic.

1. Z ekonomskim, posredno tudi kulturnim razvojem se je vplivna moč krajev, v katerih so študijske knjižnice, spreminjala bodisi v pozitivno bodisi v negativno smer.

2. Vzporedno s tem se je — vsaj praviloma — večala ali manjšala višina družbenih prispevkov za delo teh knjižnic. (Skoraj v vseh primerih jo odmerjajo občinske skupščine.) Temu ustrezno jim je omogočen razcvet ali pa tudi capljanje na mestu, če že ne zaostajanje.

3. Odlok o pošiljanju tiskov študijskim knjižnicam iz leta 1960 (ki je spotoma omenjeno, sploh neveljaven, ker je njegova moč ugasnila z zveznim zakonom iz leta 1965) razločuje slovenske študijske knjižnice: enim priznava vse tiske (Maribor, Celje, Koper, Novo mesto), drugim samo periodika (Kranj, Murska Sobota in Nova Gorica), Ravnam in Ptuj pa nič.

Če povzamemo, ugotovimo, da imajo slovenske študijske knjižnice zelo individualne potrebe, da je njihova notranja in zunanja moč različna in da so tudi neenako tretirane. Pač pa je menda možno postaviti trditev, da v domoznanskem in narodnopolitičnem pogledu dobro opravljajo svojo zbirateljstvo študijske knjižnice na obodu meja, da so okna v sosednji prostor: Koper in Nova Gorica v Italijo, Maribor in Ravne v Avstrijo, Murska Sobota pa na Madžarsko. Razdelitev delovnih območij znotraj naše republike pa je nejasna, naključna, spremenljiva, podvajajoča se ali pomanjkljiva.

Kljub tem ugotovitvam moramo vseeno reči, da so slovenske študijske knjižnice doživele — globalno — lep razvoj in da so v dobrih dvajsetih letih ali celo manj postale pomembni stebri slovenskega kulturnega, prosvetnega in znanstvenega življenja. Takšne pa so le kot posamezni členi, skoraj nič pa v vzajemni delovni povezavi.

Delovne zveze slovenskih študijskih knjižnic so namreč občasne in nenačrtne. Omejujejo se na sporadične zamenjave, opozorila na tiske, na občasno sodelovanje pri razstavah, na zelo redko vzajemno obveščanje o nabavah, dvojnicah, prav redko na stike, ki skušajo razjasniti strokovna in bibliotečno-tehnična vprašanja.

Gotovo si vsi želimo, da bi se to stanje izboljšalo, da bi študijske knjižnice s svojimi individualnostmi prerasle v dialektično integralnost slovenskega znanstveno-bibliotečnega prizadevanja. Preraščanje bi bilo

treba spremljati in usmerjati s širših nacionalnih, družbenih, strokovnih in racionalizatorskih vidikov.

Organizacijske oblike delovne povezave slovenskih študijskih knjižnic si ne zamišljam v nekem strogem sistemu. Ta niti ne bi bil možen, ker ga onemogočajo razločki v financiranju, kadrovski sestavi, obsegu fondov, delovnih področij in namembnosti. Edino sprejemljiva in tudi realna oblika se mi zdi delovni dogovor. Ta bi upošteval individualnost in možnosti sleherne študijske knjižnice, bi se pa smotrno vklapljal v enotni nacionalni delovni načrt. Permanentni delovni dogovor bi preverjali na občasnih strokovnih zborih. Vlogo povezovavke med študijskimi knjižnicami bi morala prevzeti Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, ki je matica našega kulturnoznanstvenega bibliotekarstva.

Delovni dogovor bi bilo mogoče skleniti šele po temeljnem evidentiranju fiziognomije sleherne študijske knjižnice. Evidentirati bi bilo treba:

1. vsebinsko usmeritev, posebej pa specialna delovna področja;
2. akcijski radij;
3. specialnosti, ki so za nacionalno kulturo posebno zanimive;
4. posebne zbirke, bibliografije, dokumentacijo;
5. zveze s tujimi bibliotekami.

Takšna evidenca bi nam v analizi pokazala, kaj smo dobro pokrili in kje so še vrzeli; bila bi nam izhodišče za delovni dogovor.

Ko bi posneli splošno podobo o delu in dosežkih študijskih knjižnic, bi se lahko dogovorili o razmejitvi delovnih območij in področij, pregledali bi, kje opravljamo dvojno ali trojno delo, in se domenili, česa bi se morali lotiti na novo, da bi knjižnice in bibliotekarsko delo čimveč prispevali k načrtovanemu znanstvenemu in kulturnemu delu.

Med permanentni delovni dogovor bi po mojem sodile tele reči:

1. študijske knjižnice bi se morale vzajemno obveščati o svojem strokovnem delu; pri tem mislim predvsem na nova delovna področja;
2. študijske knjižnice bi morale izmenjavati vsa strokovna dela, pomembna za slovensko bibliotekarstvo, ki so jih ustvarile; sem sodijo zlasti posebne bibliografije, dokumentacije, popisi in analize;
3. študijske knjižnice bi morale načrtovati delitev bibliotekarskega dela, pomembnega za slovensko znanstveno prizadevanje (posebno domoznanskih panog);
4. študijske knjižnice bi se morale obveščati o svojih dvojnica, da bi knjižni fond čimbolj smotrno in primerno porazdelil po našem ozemlju; vsaj v bistvenih potezah bi morale usklajevati nabavo in se obveščati o svojih fondih;
5. študijske knjižnice bi se morale obveščati o novih spoznanjih pri strokovnem delu, pa tudi o tehničnih novostih v opremi in prostorih ter o izkušnjah z njimi;
6. študijske knjižnice bi morale skupno nastopati v javnosti, kadar gre za utemeljene skupne ali individualne interese. (Tipičen primer: zahtevati od zakonodajnih organov nov odlok o obveznih tiskih.)

Menim, da ta program ni zahteven, da je dovolj prožen in ob nekaj dobre volje tudi izvedljiv. Studijske knjižnice bi iz dosedanje precejšnje samohodnosti vendarle povezal v skupnost, katere največja odlika bi bila usklajeno delo ob ohranjeni individualnosti. Vse to pa bi koristilo na vse strani, posebno splošnemu, bolj načrtovanemu kulturnemu in znanstvenemu razvoju.

Debata, ki je sledila referatu na radovljiškem zborovanju, je izkristalizirala mnenje, da bi se naj zastopniki slovenskih študijskih knjižnic zbrali na posvet in odločili, ali naj se združijo v delovni povezavi in kakšne organizacijske oblike naj bi ta dobila. Študijska knjižnica v Mariboru se je obvezala, da bo posvet pripravila.

16. novembra 1968 je Študijska knjižnica v Mariboru sklicala informativni sestanek in poskrbela zanj gradivo. Iz praktičnih razlogov je bil v Celju, v študijski knjižnici. Udeležili so se ga zastopniki vseh študijskih knjižnic SR Slovenije, Slovanske knjižnice Ljubljana, Goriške knjižnice pa tudi zastopniki Narodne in študijske knjižnice v Trstu. Poleg njih so bili na sestanku prisotni tudi zastopniki Narodne in univerzitetne knjižnice Ljubljana, republiškega sekretariata za prosveto in kulturo ter republiškega odbora Društva bibliotekarjev Slovenije.

Na tem sestanku je bilo ugotovljeno predvsem tole:

1. razmejiti bi bilo treba delovna območja študijskih knjižnic in poskrbeti, da bodo obdelovale vse slovensko ozemlje;
2. v posebni publikaciji bi bilo treba opisati historiat študijskih knjižnic, njihova delovna področja in knjižnično gradivo;
3. uskladiti bi bilo treba nabavno politiko slovenskih študijskih knjižnic;
4. razčistiti bi bilo treba razmerje med študijskimi knjižnicami in zgodovinskimi arhivi;
5. ugotoviti bi bilo treba, koliko arhivskih izvodov slovenskega tiska potrebujemo in katere študijske knjižnice naj poleg NUK arhivirajo slovenske tiske.

Dr. Stane Kos je s primerom domoznanske dokumentacije v mariborski študijski knjižnici osvetlil, kako bi slovenske študijske knjižnice mogle dokumentacijsko obdelati celotni slovenski prostor. V takšnem delu, je menil, bi bila možna močna in smotrna povezava študijskih knjižnic.

V daljši razpravi o načinu povezovanja študijskih knjižnic je prevladalo mnenje, da je treba ustanoviti skupnost študijskih knjižnic Slovenije in ji dati organizacijsko obliko, kakršno določajo zakoni. Študijski knjižnici Maribor je bilo naročeno, naj pripravi osnutek statuta (pri tem naj se vzgleduje ob statutu jugoslovanskih nacionalnih knjižnic) pa tudi osnutek razdelitve območij slovenskih študijskih knjižnic. Samoupravni organi študijskih knjižnic pa naj bi potrdili, da se strinjajo z včlanjenjem v skupnost.

Ustanovni sestanek Skupnosti študijskih knjižnic Slovenije je bil 13. decembra 1968 v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.

Udeležili so se ga zastopniki vseh slovenskih študijskih knjižnic, razen goriške in tržaške, pa tudi zastopniki Narodne in univerzitetne knjižnice Ljubljana ter Slovenske knjižnice Ljubljana. Udeleženci sestanka so nadvse pregledali osnutek statuta skupnosti, ki ga je predložila mariborska študijska knjižnica, in le-tej naročili, da statut predloži ustreznim organom v potrditev. Sklenili so tudi, da bo v prvem poslovnem obdobju sedež skupnosti v Mariboru, ravnatelja mariborske študijske knjižnice Bruna Hartmana pa so izvolili za predsednika sveta skupnosti.

Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana je izjavila, da ne bo redna članica skupnosti, ker ima organizacijske obveznosti do skupnosti nacionalnih knjižnic, vendar bo najtesneje sodelovala s Skupnostjo študijskih knjižnic Slovenije. Ugotovljeno je bilo tudi, da tržaška Narodna in študijska knjižnica, ki je zunaj naših državnih meja, ne more postati članica skupnosti. Seveda pa bo vključena v strokovno delo skupnosti.

Strokovni del sestanka je bil posvečen ponovnemu pretresu delovnih območij študijskih knjižnic. Izkazalo se je, da so meje med območji dovolj trdne in da bodo potrebni samo drobni sporazumni popravki. Pač pa je nerešeno območje Ljubljane, ker Slovenska knjižnica ni domoznanskega tipa in opravlja te naloge le dodatno. O tem vprašanju bo skupnost še razpravljala.

Pretežni del razprave pa je bil posvečen nalogam študijskih knjižnic pri zbiranju gradiva. Sprejetih je bilo več sklepov, med njimi so posebno pomembni tile:

1. skupnost ne bo predlagala spremembe uredbe o obveznem primerku;
2. arhivski izvod obvezno hrani poleg NUK še SK Maribor;
3. skupnost priporoča, da vse slovenske študijske knjižnice kupujejo vso slovensko knjižno produkcijo, revije pa po lastnem izboru;
4. študijske knjižnice naj nabavljajo tujo literaturo po lastnem izboru, načelno pa naj dajejo prednost jeziku, ki se govori na njihovem območju ali v njihovi soseščini;
5. specialna naloga obmejnih knjižnic je zbiranje literature narodnostnih manjšin;
6. posebno pozornost je treba posvetiti literaturi o prijateljskih in pobratenih mestih;
7. knjižnice se naj posvetijo specializiranemu zbiranju tuje literature (mariborska npr. književnost jugoslovanskih narodov v nemških prevodih);
8. hrvaško literaturo bo poglobljeno zbirala SK Koper, kajkavsko pa SK Ptuj;
9. izdelati je treba kriterije za zbiranje gramofonskih plošč, rokopisov, razglednic, magnetofonskih trakov in filmov.

Čeprav se je postopek za potrditev statuta skupnosti zavlekel, tako da redno delo še ni moglo prav steči, so uvodna dogovarjanja in sklepi potrdili, da je delovna povezava slovenskih študijskih knjižnic koristna in bo ob primernem delovnem zagonu lahko rodila dobre sadove.